

Prof. UZ dr hab. Mirosław Kowalski
Uniwersytet Zielonogórski – Wydział Nauk Społecznych
(University of Zielona Góra – Faculty of Social Sciences)
65-762 Zielona Góra, al. Wojska Polskiego 69

.....
e-mail: M.Kowalski@ipp.uz.zgora.pl tel. +48/601 87 24 90

Zielona Góra, 27 listopada 2025 roku

Recenzja rozprawy doktorskiej autorstwa Pani mgr Adrianny Oliwii Brzezińskiej, pt. *Znaczenie wegetarianizmu dla rozwoju w okresie adolescencji i wyłaniającej się dorosłości. Perspektywa osób stosujących diety wegetariańskie*, napisanej pod kierunkiem naukowym Pani prof. dr hab. Barbary Jankowiak; przewidzianej do publicznej obrony na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; Poznań 2025; ss. 343.

W oparciu o Uchwałę Rady Dyscypliny Naukowej Pedagogika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z dnia 30 września 2025 roku, zlecającą przygotowanie stosownej recenzji/oceny przedmiotowej rozprawy doktorskiej, szczegółowo zapoznano się z tekstem przekazanego opracowania.

Rozprawa doktorska została poddana analizie i ocenie pod względem kryteriów formalnych, tj. m.in.: adekwatności treści rozprawy do jej tematu, struktury pracy - kolejności następujących po sobie części, kompletności zawartych w nich tez, poprawności języka naukowego dyscypliny pedagogika, adekwatności źródeł wykorzystanych w pracy oraz poprawności ich zapisu. W zakresie kryteriów merytorycznych wzięto pod uwagę warstwę treściową pracy, opis kategorii poznawczych, spójność pomiędzy poszczególnymi częściami (rozdziałami) pracy. W odniesieniu do części metodologicznej poddano analizie sformułowanie celów badań własnych, problematyki badawczej oraz adekwatność dobranych metod i technik badań społecznych do wskazanego celu i przedmiotu badań. Zaopiniowano również wkład, jaki wnosi rozprawa doktorska, w rozwój dyscypliny naukowej pedagogika oraz jej subdyscyplin. Recenzja - w końcowej części - zawiera konkluzję

konieczną dla dalszych etapów procedowania w postępowaniu o nadanie stopnia naukowego doktora.

Analiza treści rozprawy doktorskiej nasunęła sugestie, spostrzeżenia (przede wszystkim o charakterze polemicznym), tudzież refleksje, które przedstawiono zgodnie z *autorskim* schematem opracowania niniejszej recenzji.

Refleksje wstępne

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr Adrianny Oliwii Brzezińskiej, pt. *Znaczenie wegetarianizmu dla rozwoju w okresie adolescencji i wyłaniającej się dorosłości. Perspektywa osób stosujących diety wegetariańskie*, napisana pod kierunkiem naukowym Pani prof. dr hab. Barbary Jankowiak, to projekt naukowy (o jednoznacznie sprecyzowanym i ukierunkowanym zakresie tematycznym) bardzo rzadko spotykany wśród opracowań naukowych i rozpraw doktorskich. Stanowi bowiem analizy, interpretacje, refleksje i oceny badaczki, będącej jednocześnie głęboko zanurzoną w analizowaną problematykę – badaczki-praktyka. Mamy tu więc do czynienia z rozprawą, która w pełni wpisuje się w specyfikę dziedziny nauk społecznych oraz dyscypliny naukowej, jaką jest pedagogika (a w szczególności jej subdyscypliny naukowe, m.in.: pedagogikę zdrowia, pedagogikę społeczną). Autorka bowiem – z jednej strony – pragnie dowiedzieć się, jak adolescenti i wyłaniający się dorośli stosujący diety wegetariańskie postrzegają wegetarianizm, z drugiej zaś – jakie jest znaczenie wegetarianizmu, dla ich rozwoju fizycznego, psychicznego, tożsamości oraz społeczno-kulturowego. **Zatem, recenzowana rozprawa doktorska – może być dowodem na znaczenie integracji poznawania i zmieniania codziennych praktyk społeczno-edukacyjnych.**

Już na wstępie niniejszej opinii, warto podkreślić nowatorskie ujęcie eksplorowanego problemu – w aspekcie próby opisu np. postaw / zachowań prozdrowotnych (sprzyjających zdrowiu?), wyjaśnieniu, w jakim zakresie(?) wegetarianizm i stosowanie diet wegetariańskich (będące trendem niezwykle szybko rozwijającym się w ciągu ostatnich lat), mają znaczenie w kształtowaniu i postrzeganiu świata przez współczesnych adolescentów i wyłaniających się dorosłych. Jednocześnie należy zwrócić uwagę, iż Doktorantka podjęła się

w prowadzonych przez siebie penetracjach teoretyczno-badawczych, kluczowego (o znaczeniu praktycznym) zagadnienia z dziedziny szeroko postrzeganej praktyki społeczno-edukacyjnej (i pedagogicznej z obszaru m.in. pedagogiki zdrowia i społecznej), jakie stanowi w szczególności:

- **po pierwsze, próba rozpoznania i opisanie wegetarianizmu jako przestrzeni, w której praktykowane są działania kształtujące kapitał zdrowotny¹ (w tym m.in. przestrzeganie norm i wartości, zaangażowanie i zaufanie, budowanie relacji społecznych);**
- po drugie, próba opisanie „konstruktów myślowych”, narracji (i ich znaczeń), którymi charakteryzują się współcześni adolescenti i wyłaniający się dorośli - jeden z najważniejszych „elementów” procesu kształtowania się kapitału zdrowotnego, rozwoju społeczno-kulturowego podmiotów życia społecznego;
- po trzecie, próba rekonstrukcji doświadczeń badanych, a dotycząca odniesienia się do zagadnień związanych ze znaczeniem stosowania diet wegetariańskich dla rozwoju ich tożsamości.

Wyniki prowadzonych systematyzacji - jak również sformułowanych uogólnień, wniosków teoretycznych oraz eksplikacji badawczych, ze względu na teoretyczno-praktyczne i społeczno-humanistyczne implikacje podejmowanych zagadnień (a posiadające wysoki walor użyteczności jednostkowej i grupowej, determinujące wykorzystanie wiedzy, wyników analiz i refleksji, m.in. w praktycznym wymiarze świadomego i zorganizowanego działania np. profilaktycznego), niewątpliwie zasługują na bardzo wnikliwą uwagę.

Ocena rozprawy

Rozprawa, licząca 343 strony, ma logicznie i precyzyjnie skonstruowaną strukturę i składa się (w ramach wyodrębnionego podziału struktury spisu treści) z: wprowadzenia; dziewięciu rozdziałów (w tym 48 podrozdziałów); zakończenia,

¹ Kapitał zdrowotny rozumiany bardzo szeroko, włączając w niego nie tylko kompetencje zdrowotne, ale przede wszystkim komunikacyjne, krytyczne myślenie, ale także relacje społeczne, zasoby finansowe i status społeczny. Mogą one (bezpośrednio lub za pośrednictwem konwersji innych form kapitałów) być wykorzystane w celu promocji zdrowia i profilaktyki. Kapitał zdrowotny pozwala jednostkom i grupom społecznym skutecznie odnaleźć się w polu ochrony zdrowia (Schneider-Kamp, 2021; Kowalski 2006, 2012).

bibliografii, netografii, spisu tabel i wykazu załączników. Biorąc pod uwagę merytoryczną zawartość pracy, taki podział - jak najbardziej - jest uzasadniony.

Zanim przedstawiona zostanie opinia poszczególnych części pracy, warto przedłożyć uwagę natury ogólnej. Dotyczy ona zawartego w tytule rozprawy pojęcia, wyrażenia „znaczenie”. Czy „znaczenie” – zgodnie np. z koncepcją Alfreda Tarskiego i Donalda Davidsona - **to warunki**, które określają / wskazują (po ich spełnieniu lub nie), czy wyrażenie może być prawdziwe lub fałszywe?². Czy też „znaczenie” odnosi się do **wartości** (...) *wegetarianizmu dla rozwoju w okresie adolescencji i wylaniającej się dorosłości*?

Ponieważ w pracy Doktorantka wyodrębniła trzy wiodące obszary: pierwszy - teoretyczny (tj. *Okres adolescencji i wylaniającej się dorosłości; Wybrane aspekty wegetarianizmu; Adolescenci i wylaniający się dorośli a zagadnienie wegetarianizmu*); drugi - metodologiczny (tj. *Metodologiczne podstawy badań własnych*), ostatni - empiryczny (prezentacja wyników badań własnych) - poniższa część recenzji, po przedłożonej już refleksji wstępnej, również będzie składała się z trzech odsłon.

Do pierwszej części (w zakresie stron 12 - 147) – w ramach teoretycznej podstawy rozprawy doktorskiej - zaliczono trzy wyodrębnione rozdziały. Doktorantka opierając się na trafnie dobranej literaturze przedmiotu, w sposób klarowny i spójny prezentuje, m.in. znaczenie i zakres kluczowych pojęć używanych w rozprawie tj. adolescencji, dorosłości i wegetarianizmu.

Dokonując oceny tego fragmentu rozprawy zwrócono uwagę, iż logikę narracji w tej części opracowania wyznacza niewątpliwie kategoria *wegetarianizm* na poziomie makro, mezo oraz mikrostrukturalnym (również w wymiarze historyczno-społeczno-humanistycznym). Wszystkie trzy perspektywy uznano za najbardziej wartościowe dla pedagogiki jako dyscypliny naukowej, a w szczególności jej subdyscyplin: zdrowia i społecznej. Ujawnia się tu wrażliwość Doktorantki na zróżnicowane podejścia do problematyki *wegetarianizmu* w przestrzeni społeczno-zdrowotnej (m.in. z elementami konieczności kształtowania własnego rozwoju /

² Zob.: *Teorie ukierunkowane na prawdę*, w tym: koncepcje Alfreda Tarskiego i Donalda Davidsona. Np.: D. Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford University Press, Oxford 2001.

budowania tożsamości – w wymiarze zewnętrznym i wewnętrznym), kultury człowieka, a także umiejętność analizy i prezentacji podjętego zagadnienia w szerokim, społeczno-kulturowym kontekście, co świadczy o nabytych przez Autorkę kompetencjach w zakresie m.in. prowadzenia akademickiego dyskursu. Jest to część napisana w sposób komunikatywny, w odniesieniu do adekwatnej do poruszanej problematyki w literaturze.

Pierwsze trzy rozdziały (pierwszej, wskazanej części) – będące wprowadzeniem do badań własnych, obejmujące bardzo szerokie, wielowątkowe i wielopłaszczyznowe analizy literaturowe, same w sobie – mogą być potraktowane jako ważny i badawczy element rozprawy doktorskiej. Zarysowana wyraźnie perspektywa społeczno-zdrowotna i pedagogiczna – w zakresie przywoływanych wątków teoretycznych – wyznaczyła myślenie Doktorantki w trakcie prowadzonych badań oraz stworzyła podstawę do uogólnień, analiz i interpretacji uzyskanych wyników.

Do drugiej części pracy (w zakresie stron 148 - 171) – w ramach teoretyczno-metodologicznych założeń badań empirycznych - zaliczono pięć wyodrębnionych rozdziałów. Autorka precyzyjnie i rzetelnie przedstawia kolejne etapy konstruowania procesu badawczego: od sformułowania pytań badawczych, poprzez uzasadnienie doboru metod i sposobu analizy wyników. Pani mgr Adrianna Oliwia Brzezińska wskazała następujące problemy/pytania badawcze, główne: *Jakie znaczenie dla swojego rozwoju nadają adolescenci i wylaniający się dorośli własnym doświadczeniom związanym ze stosowaniem diet wegetariańskich?* oraz szczegółowe: *Jak adolescenci i wylaniający się dorośli stosujący diety wegetariańskie postrzegają wegetarianizm? Jakie znaczenie dla własnego rozwoju fizycznego, psychicznego, społeczno-kulturowego, własnej tożsamości, nadają adolescenci i wylaniający się dorośli swoim doświadczeniom związanym ze stosowaniem diet wegetariańskich?*

Polemicznie należy wskazać: Po pierwsze, interpretacje – jak sądzę – niejednoznacznych zapisów. Doktorantka napisała: *Problem badawczy niniejszej rozprawy dotyczy poznania znaczenia wegetarianizmu (podk. M.K.) dla rozwoju w okresie adolescencji i wylaniającej się dorosłości z perspektywy osób stosujących dietę wegetariańską* (s. 152). Zatem, czy istotą problemu badawczego, głównego jest: poznanie znaczenia wegetarianizmu dla rozwoju (...)? (tj. wegetarianizmu jako stylu czy filozofii życia – s. 59), czy też: *Jakie znaczenie dla*

swojego rozwoju nadają adolescenci i wylaniający się dorośli własnym doświadczeniom związanym ze stosowaniem diet wegetariańskich?

Po drugie, interpretacje – a zawartego w pytaniu badawczym, wyrażenia „postrzeganie”. Wydaje się, że **postrzeganie jest pierwszym etapem przetwarzania informacji**, które odbierane są przez narządy zmysłów. Proces postrzegania dopiero rozpoczyna akt spostrzegania.....itd.

Po trzecie, można zadać pytania dotyczące sprecyzowanych i jednoznacznie wskazanych/opisanych doświadczeń badanych a dotyczących czynników oddziałujących na ich rozwój fizyczny, psychiczny, tożsamości itd. - badanych charakteryzujących się określonym przedziałem wiekowym, których rozwój we wszystkich sferach życia jest dynamiczny i warunkowany wieloma zmiennymi. Nadawanie ważnego znaczenia prorozwojowego, tożsamościowego tylko jednemu czynnikowi może przywoływać kolejne pytania. Tym bardziej, że niektórzy badani charakteryzują się krótkim okresem (ponad rocznym) stosowania diet wegetariańskich.

Struktura części metodologicznej jest poprawna. Autorka poprawnie operuje podstawową terminologią, stara się unikać zawiłych i niejednoznacznych sformułowań, co czyni tekst przejrzystym i wiarygodnym. Jednocześnie warto zaznaczyć, że charakter tej części opracowania jest rezultatem konsekwentnie realizowanych założeń, które nie pozwoliły badaczce na popadnięcie w niebezpieczeństwo idiografizmu. Ograniczenia czasowe wynikające z tempa dokonujących się przeobrażeń społeczno-kulturowych (w przestrzeni funkcjonowania podmiotów życia społecznego) mogą przecież – a niejednokrotnie tak się dzieje na gruncie nauk humanistycznych, a przede wszystkim społecznych – prowadzić do nieuporządkowanej i przypadkowej dokumentacji.

Refleksja natury ogólnej

Czy świat społeczno-kulturowy badanych – w aspekcie przeprowadzonych wywiadów i ich analizy - należy wyobrażać sobie jako uporządkowaną sekwencję osobistych doświadczeń, a zatem, czy owe uporządkowanie związane jest z rozwojem ich tożsamości? Najważniejszymi zasadami porządkującymi doświadczenia życiowe badanych są: a) schematy działania (lub plany działania); b) instytucjonalne wzorce oczekiwania (lub instytucjonalne wzorce normatywne); c) metamorfoza (twórcza

przemiana tożsamości). **Na świat społeczno-kulturowy badanych można spojrzeć jako sekwencyjny spłot – wymienionych powyżej - zasad czy też struktur mających charakter procesualny.** Zatem, mając na względzie, że wywiady odzwierciedlają, czy też wyrażają rzeczywistość społeczno-kulturową w sposób refraktywny (czasem wyłącznie symptomatyczny), wskazane jest analityczne uwrażliwienie na ww. zasady. Jednocześnie – w aspekcie pragmatycznej refrakcji - warto zaakcentować, że występujące sformułowania (np. treść wywiadów) powinny w szerszym zakresie zostać analitycznie odniesione do kontekstowego tła tych doświadczeń, kontekstu ich powstawania i użycia oraz do kontekstu ich późniejszego, prezentowanego zastosowania, funkcji społecznej i znaczącej ogólnej struktury działania np. prozdrowotnego. Zaś rozwój tożsamości (kształtowania tożsamości) badanych – jako zjawiska w sensie ścisłym biograficznego - można pojmować jako uogólnioną historię naturalną podmiotu oraz pojawiania się nieładu w procesach społecznych (w świecie społeczno-kulturowym badanych; ba, jakie są – zgodnie z teorią Anselma Leonarda Straussa - granice ich świata społecznego?). **Zatem, jak się wydaje - mamy tu do czynienia z sekwencyjnymi ograniczeniami swobody wyboru – łańcuchowym warunkowaniem(?) jako podstawową relacją między etapami procesów historii naturalnej / rozwojem tożsamości (kształtowania tożsamości) badanych.**

Ostatnia – bardzo obszerna - część pracy (w zakresie stron 172 - 295, w tym zakończenie, w zakresie stron 296 - 297) poświęcona jest prezentacji oraz analizie rezultatów empirycznych uzyskanych w ramach przeprowadzonych badań własnych. Przedstawiony materiał jest interesujący poznawczo.

Autorka rozprawy doktorskiej Pani mgr Adrianna Oliwia Brzezińska, precyzyjnie porusza się w obrębie prezentowanej w tej części rozprawy problematyki, w sposób kompetentny odnosi się do prezentowanych wyników, czasami – co uznaję za „wartość dodaną” pracy – prezentuje swój stosunek do prezentowanych znaczeń „obrazu wegetarianizmu”, „świata adolescentów i wylaniający się dorosłych stosujących dietę wegetariańską”, co odczytuję jako zaangażowanie badaczki, będącej jednocześnie przedstawicielką/rzeczniczką badanej grupy. Istotne jest również to, że zebrany materiał empiryczny jest usystematyzowany i występują w nim próby odniesienia do istniejących teorii oraz umieszczania analizy wyników badań w dorobku różnych dyscyplin oraz subdyscyplin pedagogiki. Dzięki temu analizy i propozycje uzyskały bogatszą, bardziej wiarygodną i pełniejszą interpretację.

Bibliografię i netografię obejmujące prawie 500 pozycji przedstawiono w tradycyjnym - uporządkowanym układzie (s. 298 - 333). Bibliografia i netografia zawierają cytowane i jednocześnie reprezentatywne teksty naukowe dla problematyki recenzowanej rozprawy doktorskiej.

Na koniec niniejszej recenzji należy podkreślić, że rozprawa ma ogromną wartość poznawczą, co jednoznacznie świadczy o jej wysokim poziomie naukowym. Rozprawa ma charakter interdyscyplinarny, jest spójna, logiczna, poszczególne jej fragmenty stanowią samodzielne całości i jednocześnie ich treść się dopełnia. Język rozprawy (poza nielicznymi błędami stylistycznymi i logiczno-językowymi) spełnia kryteria stawiane pracom naukowym. Analiza i prezentacja wyników badań jest przekonująca a Autorka - zgodnie z przyjętą w rozprawie procedurą badawczą - postawiony na wstępie cel badań osiągnęła.

W konkluzji odpowiedzialnie należy stwierdzić, że postawiony przez Doktorantkę problem badawczy został rozwiązany w sposób merytorycznie poprawny. Rozprawa stanowi istotne – z punktu widzenia społeczno-edukacyjnego i pedagogicznego – opracowanie stanowiące niezaprzeczalny wkład Autorki (i oczywiście Promotorki rozprawy) w dalszy rozwój i poszerzenie pól badawczych we współczesnych naukach społecznych, w tym również pedagogice (m.in. społecznej i zdrowia). Jednoznacznie uwidacznia się słuszny pogląd, iż np. próba *analizy indywidualnej i społecznej przestrzeni doświadczenia i rozwijania postaw prorozwojowych młodych ludzi* (w aspekcie budowania np. kapitału zdrowotnego), wydaje się niezwykle użytecznym „narzędziem” studiów nad rolą pedagogiki w warunkach dynamicznych przemian społeczno-kulturowych, które charakteryzują w szczególności kontekst polski.

Zaprezentowane sugestie i spostrzeżenia o charakterze polemicznym, jak również pytania, a mające charakter subiektywny, traktuję nie jako środki do dyskredytacji wartościowej w moim odczuciu rozprawy, ale jako głos w dyskusji.

Rozprawa doktorska Pani mgr Adrianny Oliwii Brzezińskiej, pt. *Znaczenie wegetarianizmu dla rozwoju w okresie adolescencji i wyłaniającej się dorosłości. Perspektywa osób stosujących diety wegetariańskie*, napisanej pod kierunkiem naukowym Pani prof. dr hab. Barbary Jankowiak, spełnia warunki określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tj. Dz.U. z 2024 r., poz. 1571 z późn. zm.). pozytywnie oceniając rozprawę, opowiadam się za jej przyjęciem oraz dopuszczeniem Kandydatki do dalszych etapów procedury doktoryzowania.

